

Retrat de família

Ella sabia que, en el moment en què
em permetés explicar les seves històries,
aquestes es convertirien en meves.

The Lost: A Search for Six of Six Million
Daniel MENDELSON

Fuga

La fugida d'Antonio, Antón, la coneixes. L'has llegida fins i tot publicada, hauràs de cercar-ne alguna documentació més detallada, i que algú de la família te n'expliqui el relat o, més aviat, la seva versió dels fets. Del que saps, te n'ha quedat la imatge d'Antonio Baltar Domínguez a bord del transatlàntic *Reina del Pacífico* al port de la Corunya, on ja l'esperava la seva Mireya-Magdalena Dieste, que els durà a l'exili a l'Uruguai.

Antonio s'acosta a la borda i saluda amb una botifarra els falangistes que l'havien anat perseguint aquells dies. Va fer alguna burla més? De ben segur que els va dir alguna cosa, cabrons i fills de mala mare com a mínim. Tot i que aquests Baltar eren persones educades, qui sap. No li has d'atribuir paraulotes, és qüestió d'estil. Ningú mereixia ser assassinat, Antonio tampoc, va guillar i va fer ben fet. Antón era així, ho sabien tots a Santiago i a tot arreu per on va anar, decidit, desafiador, alegre, brillant. Republicà.

Aquell moment, aquesta mateixa estampa, és un moment esplèndid de la seva carrera al llarg de la vida, algú que fa un salt net per damunt d'una tanca sense perdre el somriure i, en acabat, xiula amb les mans a les butxaques dels pantalons esportius. Com feia quan passejava per Vilagarcía, ric i esportiu, ell, arribat de la Residencia de Estudiantes de Madrid, vestit amb els pantalons de maó de mariner de Rianxo, desconcertant els «pollo pera» feixistes. Així és Antonio, desafiantment alegre, ofensivament lliure. No pots evitar pensar que, en ell, hi ha alguna cosa, o molta, de noi, d'home immadur.

Encara no disposes de tota la informació per explicar aquest episodi que, a la força, haurà d'ocupar el seu lloc en el llibre, ja n'aconseguiràs els detalls. Però hi ha alguna cosa,

aquí, que no et satisfà, i no t'atreveixes gaire a dir-ho, ni tan sols dintre teu. I saps què és, ve d'aquest fons lúgubre i moralista que tens a dins. Has conegut en detall els patiments dels seus companys de generació, les millors persones de la seva ciutat assassinades, fins i tot el que van patir aquells que van sobreviure, la misèria que fou haver de viure sota el comandament dels assassins, i no acabes d'encaixar del tot, en aquell temps de terror, aquella alegria olímpica tan d'Antonio, pel que es veu, en l'estampa de la seva fugida. Les coses que ja saps d'ell, però, són totes admirables, no pots tenir cap dubte que és «dels teus». Ho és, i dels més brillants, a més a més. No has d'aprofundir en aquest angle de la seva personalitat que no t'acaba de fer el pes, perquè la seva afirmació de la vida és, precisament, el triomf davant dels tristos i els canalles. Segurament, aquest aspecte seu sigui el millor del personatge.

No n'has de tenir cap dubte. Però has d'inserir la seva història en la història global d'aquells altres personatges de la família Baltar, sembla que d'un perfil menys èpic o més discret. I tampoc no t'acaba de convèncer un episodi així perquè promet un llibre d'aventura o d'acció, cosa que, segurament, no serà aquest llibre que encara no saps en què es convertirà.

Et demanes: «I si començo per la nena que toca el piano del besavi?». Aquest, en cert sentit, podria ser un començament, perquè quan et van explicar allò del piano i la nena immediatament vas comprendre que transmetia una imatge de continuïtat familiar graciosa i infreqüent.

El piano d'un dels personatges, don Ángel Baltar, que acaba sent cedit, diverses generacions i cent anys després, a l'Escola de Música on una rebesneta fa els estudis de piano. És clar que després preguntes si la nena assajava, concretament, en aquell piano i t'expliquen que no, que és un

piano que de seguida es desafina, amb tecles de marfil i que resulta molt dur de tocar per als intèrprets d'avui o alguna cosa així, que tu no entens bé el que t'expliquen perquè, al cap i a la fi, ni saps tocar el piano ni en saps gens, de música, aquesta és la veritat. Encara més, et van precisar que la nena no toca el piano, toca el violí. Així que aquella estampa de la nena asseguda al piano és falsa, i tu confies la força del llibre a una recerca que vagi descobrint els fils veritables de la vida i t'acabi oferint l'argument d'una història oculta.

Però, si això no fos una novel·la que pretén explicar una història veritable i fos un guió per a un film, de segur que començaries amb la nena asseguda davant del gran piano, amb les cametes que amb prou feines li arribessin als pedals. I amb les partitures de don Ángel, que et va dir un familiar que també les guarden allà. I quines partitures devien ser? S'ha de preguntar.

I així, doncs, no tens una manera elegant o efectista de començar, només dubtes. Serà un llibre d'aventura o d'acció o un llibre líric o una novel·la d'idees? Fugida o piano? O una altra cosa.

Figures en la penombra

N'hi va haver i n'hi ha, de dones, a la família Baltar; des del primer moment, però, apareixen per davant els homes, són ells «els Baltar». És a ells, a qui t'acostes, és d'ells de qui t'expliquen anècdotes, de dos d'ells hi ha llibres i articles publicats. Segurament perquè hi ha un xic d'èpica a cada anècdota, escassegen les escenes domèstiques, en les quals van viure en penombra les dones del seu ambient social. Aquesta serà, inevitablement, una història d'una família patriarcal. No en tens cap dubte.

I d'aquests tres Baltar que es deixen entreveure dins la boira del passat, Ángel, Ramón i Antonio, només vas ser veí i contemporani d'un d'ells, Ramón. Quan ell es mor, tu comptaves vint-i-cinc anys i et tenies per un home fet i ciutadà conscient, ja tornaves de les teves guerres i, justament, reprenies l'escriptura. I entens que és per aquí per on has de començar, pel més proper a tu d'aquests personatges distants. És l'únic que té descendència directa viva, de fet, van ser aquests descendents els que et van posar davant aquesta matèria per investigar i explicar, però curiosament és d'ell de qui hi ha menys informació escrita, és el més desconegut. O el més encobert.

«Don Ramón era un home summament correcte i afable, de curiositat cultural insaciable, burgès il·lustrat i cosmopolita, d'humor fi, de fonda estirp democràtica i d'intensa vocació universitària. La rigidesa política de l'Estat nacionalsindicalista va avortar una carrera de professor que hauria estat molt fructífera.»

Tornes a llegir el paràgraf. És el començament d'un text que li has demanat a Alfonso Álvarez Gándara, que va ser amic d'un dels fills de Ramón Baltar Domínguez. Així és com

ell recorda Ramón, germà d'Antonio Baltar Domínguez, tots dos fills d'Ángel Baltar Cortés. En aquell moment ignores, ho sabràs més endavant, que aquest Alonso que t'escriu això era, a més a més, fill de Darío Álvarez Blázquez, un dels amics més estimats de Ramón. És un paràgraf ple del respecte i de l'admiració d'un jove universitari que visitava aleshores la casa del cirurgià. I tu vas veient que, amb això, serà difícil fer una narració que pagui la pena, és una figura molt respectable però sense brillantor i sense perfil. Una figura que pot resultar, simplement, conformista i burgesa, cosa que no agrada a la majoria dels lectors, que cerquen figures actives i inconformistes, i no cal dir que molt lluny de les lectores d'avui, que sospiten de les figures patriarcals i s'estimen més, per contra, les protagonistes femenines. Tens al davant una figura d'autoritat amb un únic angle atractiu, derivat d'un simple contratemps professional, es veu que li van impedir de continuar sent professor universitari.

Tu no recordes aquell home que fou veí de la mateixa ciutat en què vas néixer i has viscut, segurament en algun moment us vau creuar, però la diferència d'edat, d'ambient social, d'espais urbans, és molt gran. Aleshores mossegaves la vida per davant, per a tu el seu nom era un eco a la ciutat i ell un desconegut.

Li demanes a un amic teu, un dia que us creueu, per Ramón Baltar, saps que la seva família vivia al mateix carrer que els Baltar, a la Carreira do Conde. Què en sap, ell, quina impressió té d'aquell home, si el recorda... Ell alça la mirada com fem quan forcem la memòria, l'evoca i diu «don Ramón», sense més. «Un home important», afegeix. Ho diu amb un respecte indubtable i amb admiració. T'adones de la diferència a l'hora de referir-vos, ell i tu, a la mateixa persona. Per a tu és un personatge literari ara que t'has decidit a escriure aquesta història, el teu ofici és acostar-t'hi d'una

manera absoluta, conèixer-lo i comprendre'l, tant que, per a tu, és Ramón, un personatge que encara no coneixes. T'has de fer amo de la seva figura. Per a tu no és «don Ramón» perquè no el vas conèixer, tu li has demanat per «Ramón Baltar», però per a qui el va conèixer, en aquest cas aquest amic teu, és sempre don Ramón.

De ben segur que, si l'haguessis conegut, no podries fer aquest treball d'imaginació que fas ara; si l'haguessis conegut n'hauries contemplat la màscara, la imatge que projectava en els altres aquell «home important» per a aquell nen que fou amic teu, i segurament també per als seus pares, i ara no faries recerques sobre ell. Escrivim literatura del que no sabem, per conèixer. I amb la literatura omplim els forats que hi ha a la vida tal com ens arriba.

Demanes al teu amic per què diu que era «important», i contesta, un altre cop la mirada distreta d'aquell que evoca, «era un home elegant. Un gran cirurgià». Comprends que tampoc en sap gaire, d'ell, era un veí il·lustre per a la seva família, al capdavant, però, ell és un parell d'anys més gran que tu i també ell era un noi i un jove quan Ramón encara vivia. Tanmateix, no hi ha dubte, don Ramón apareix en el seu record nibat amb l'admiració de la seva gent gran. Encara no saps si és l'aura del poder social o una altra de nascuda del respecte personal. No ho veus gens clar.

Ramón serà una pedra amb què ensopegaràs per tirar el llibre endavant, sembla una pedra avorrida i obstinada en aquesta història familiar cap a la qual, finalment, t'has deixat arrossegar pel seu poder d'atracció.

Ja n'has llegit alguna cosa, de la saga d'aquests Baltar, i com que finalment vols escriure una història, ja saps que la figura del pare, Àngel, et proporcionarà força anècdotes i episodis i que la peripècia d'Antonio, el fill exiliat, rebel, actiu i emprendedor allà a l'exili, donarà impuls a una narració,

i que al voltant seu hi ha tota una xarxa de personatges singulars. Ja has vist una fotografia de don Ángel, amb el seu bigoti i el tall de cabells prussià, i una altra d'Antonio amb la seva enamorada a bord del transatlàntic. Precisament, hi ha un llibre sobre Ángel i un altre sobre Antonio, hi ha una part de la feina de documentació que ja ve feta i la tasca consisteix en la recreació literària. Cerques informació a la Viquipèdia sobre l'altre fill, Ramón, i ni tan sols hi figura la data completa de la seva mort, mentre que sí que hi consten la del seu pare i la del seu germà Antonio.

Serà la figura de Ramón, precisament la que és més a prop teu, la que hauràs d'encaixar com puguis. Hauràs de buscar-li algun angle, algun mèrit més enllà de ser un home burgès i pare de família nombrosa, o trobar-li algun defecte que li doni humanitat.

És cert que, en aquest resum que et va enviar l'amic d'un dels seus fills, també s'hi inclou que va ser apartat de la universitat arran de la insurrecció militar del 36, com va succeir a uns altres. A hores d'ara, un ja sap que, a més, va ser detingut posteriorment, un episodi confús, però a aquestes incidències s'hi superposa tota la seva trajectòria professional de cirurgia brillant, de mèrit, amb premis i condecoracions oficials, de manera que els contratemps que hi devia haver no li van impedir de fer una carrera professional prestigiosa durant el franquisme. Sembla el perfil d'algú que va haver d'adaptar-se a la força a les circumstàncies del seu temps, el llarg franquisme, i ho va saber fer. La figura d'un conformista, finalment, que dona per fer una biografia acadèmica i no una novel·la.

No t'hauria d'amoïnar gaire, una novel·la es fa amb tot de coses diverses.

L'honor dels Baltar

I, ara que ja t'has posat a escriure-la, t'atures i et preguntes per què narres la història d'una família que no és la teva. Sobre la teva ja n'has escrit alguna cosa, sí, però, ¿quin és el sentit d'escriure sobre la família d'uns altres, sobre aquesta família, concretament? No és una pregunta qualsevol. No pots contestar. Això sí, constates que gairebé totes les novel·les que has escrit són històries de família, entra dins de la teva lògica d'autor. Però hi deu haver uns altres reclams en aquesta història que intueixes i no saps dir, encara.

Potser l'escriptor més indicat per investigar una família amb memòria de si mateixa és algú que gairebé no tingui memòria familiar pròpia.

També és interessant, per a tu, saber com s'estructura una família que se sent com a tal, com s'estructura una família patrícia. En aquell temps en què hi havia famílies patrícies a la teva ciutat, abans que es fragmentessin les estructures familiars o es confonguessin tant els perfils socials. És una contesta que et dones, no és cap resposta. Al capdavall, el que has d'investigar i explicar és la història d'una família concreta molt diferent de la teva.

Totes les famílies són diferents, és una cosa que aprenem quan ens fem adults.

Amb tot, en aquesta hi ha un tret peculiar, t'ho va deixar clar aquell Baltar que et va tirar l'esquer en què vas quedar atrapat quan va dir, aquell dia en la inauguració d'un museu: «Això era un deure de Baltars». Què significava, això? Una família en la qual el seus membres carreguen deures específics pel fet de ser de la família? I quins deures són aquests, deures d'honor, càrregues concretes? Aquests deures es transmeten

per generacions? I quantes generacions abasten? És un destí, una condemna?

I, quan ja has fet alguna investigació i coneixes diversos assumptes relacionats amb aquesta família, finalment et decideixes a telefonar a un dels fills de Ramón Baltar. Així que ara acabes de trucar a un dels germans per concertar una cita i poder sentir-los les veus, vols que cadascun d'ells et doni fragments de memòria perquè tu en teixeixes, després, el que més s'assembla a un relat familiar. No saps què en sap, què en recorda ni tampoc què n'ignora cadascun d'ells. El que sí que saps és que desencadenaràs, en ells, un procés de rememoració.

«El magatzem de la ferreteria Villaverde!», va exclamar quan li vas proposar, per telèfon, el restaurant A Nave de Vidán com a lloc de trobada amb els germans. Ell coneixia la vida anterior d'aquell edifici abans no fos el restaurant actual, recordava quan van aixecar la nau per a magatzem i immediatament va fer un excurs parlant al telèfon. Reconeixes l'entusiasme de qui ha tornat de cop i volta a la infantesa de noi que comprava a la botiga dels Villaverde els hams per pescar *escalos* al riu Sar, quan estieujaven amb els pares en una heretat propera, al lloc de A Amañecida.

Escoltes atentament la digressió sobre el lloc del restaurant on li proposes de veure'l a ell i els seus germans. Sents un gran respecte pels records dels altres, potser a causa de pertànyer a una família que no va donar valor a recordar, consideres que tot record és valuós i saps que el més valuós d'una persona, el més delicat i pròxim al seu món íntim, són els records.

Constates que, en aquest interlocutor, els records estan molt vius, com si fossin peixos agitant-se a tocar de la superfície de l'aigua que volguessin saltar enfora.

En aquest moment, també saps alguna cosa d'aquella casa familiar en què van transcórrer els dies d'estiueig de la

família d'aquest cirurgià. Tal com saps tantes altres coses i històries d'aquesta família, soltes i variades, que se situen a diversos llocs, fonamentalment en una comarca que serà el territori d'aquesta història i que té el centre a Santiago de Compostel·la, però l'origen familiar és a la vila veïna de Padrón i el cor a la vila marinera de Rianxo, i s'escamparà per ciutats i viles de Galícia, d'Espanya i d'Europa i d'Amèrica. Des del principi comprens que els llocs són importants en aquesta història que es desenvolupa en el temps i en l'espai. Et demanes si hauries de traçar un mapa que t'ajudi en el viatge pel relat per no perdre't. Un arbre genealògic, també?

Hi ha una cosa que pots escriure aquí però que, tanmateix, encara no pots verbalitzar ni dir en veu alta, i molt menys dir-la a qualsevol d'ells, aquesta història de la seva família, això tan particular, ja és també una història teva. Hauria d'haver-hi un verb per dir que una cosa o algú entren a formar part del nostre món, que el fem nostre, «anostrar» val per al plural i «amevar» hauria de ser per al singular. A hores d'ara, encara no fa dos mesos que treballes i ja has fet un camí que no és només de la imaginació, es tracta d'aquella identificació tan íntima amb els personatges que només coneix qui escriu ficcions.

Però això no és una ficció, ¿oi? Vol ser novel·la, però no pas ficció.